

ใบความรู้ที่ ๑ เรื่อง เพลงพื้นบ้านสืบสานคุณค่ามรดกไทย
หน่วยการเรียนรู้ที่ ๗ เรื่อง สร้างสรรค์ภาษาพาสุนก
แผนการจัดการเรียนรู้ที่ ๑ เรื่อง เพลงพื้นบ้านสืบสานคุณค่ามรดกไทย
รายวิชา ภาษาไทย รหัสวิชา ท๑๖๑๐๑ ภาคเรียนที่ ๑ ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖

ภาษาไทยในบทเพลง

การใช้ภาษาไทยของเราจะต้องมีศิลปะในการใช้ คือ ต้องรู้จักใช้ถ้อยคำให้เกิดความ ซึ่งความในที่นี้คือ “ความงามแห่งภาษา” ซึ่งงามทั้งเสียงของคำและความหมายของคำ สามารถ เรียกกง่าย ๆ ว่า “วรรณศิลป์” เราใช้ภาษาไทยแต่งเพลงจำนวนมาก เช่น เพลงลูกทุ่ง เพลงลูกกรุง เพลงมาร์ช และเพลงพื้นบ้าน ฯลฯ ซึ่งเพลงแต่ละประเภทย่อมมีความงามทางภาษาที่ต่างกัน

ความหมายของเพลงพื้นบ้าน

เพลงพื้นบ้าน คือ เพลงของท้องถิ่นที่ชาวบ้านจดจำสืบทอดกันมาแบบปากเปล่า ใช้ร้องเล่น เพื่อความสนุกสนานรื่นเริง และถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกโดยใช้ถ้อยคำที่ง่าย ๆ แต่ใช้โวหารหรือ การเปรียบเทียบที่คมคาย เน้นเสียงสัมผัส และจังหวะการร้องเป็นสำคัญ

ประวัติของเพลงพื้นบ้าน

จากหลักฐานสมัยอยุธยา กล่าวถึงเพลงเรือ และเพลงเทพทอง ซึ่งพบว่ามีการเล่นเป็น มหรสพสมโภชมาจนถึงสมัยธนบุรี ครั้นสมัยรัตนโกสินทร์ ในรัชกาลที่ ๑ และรัชกาลที่ ๒ เพลงพื้นบ้านที่ใช้เล่นเป็นมหรสพสมโภชในงานฉลองต่าง ๆ มี ๒ ชนิด คือ เพลงปรบไก่ และเพลง เทพทอง จนถึงรัชกาลที่ ๓ ปรากฏหลักฐานในวรรณคดีที่กล่าวถึงงานลอยกระทงว่า มีการเล่น สักวา เพลงเครื่องทอง เพลงปรบไก่ และดอกสร้อย

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๔ ชาวบ้านนิยมร้องเพลงแอ่วลาวกันมาก จึงทรงออกประกาศห้าม เล่นเพลงแอ่วลาว และให้ฟื้นฟูเพลงพื้นบ้านของไทย เช่น เพลงเครื่องทอง เพลงปรบไก่ เพลงสักวา เพลงไก่อ่า เพลงเกี่ยวข้าว และในรัชกาลที่ ๕ - รัชกาลที่ ๗ เพลงพื้นบ้านยังเป็นมหรสพ ที่ได้รับความ นิยมสืบเนื่องมาจนถึงรัฐบาล จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ควบคุมการละเล่นพื้นบ้านและ สนับสนุนการรื้อฟื้นให้แพร่หลาย ทำให้เพลงพื้นบ้านดั้งเดิมค่อย ๆ เสื่อมความนิยมลง

ลักษณะของเพลงพื้นบ้าน

เพลงพื้นบ้านมีลักษณะเฉพาะ คือ เป็นงานของกลุ่มชาวบ้านที่สืบทอดจากปากสู่ปาก อาศัย การฟังและการจำ ไม่มีการจดบันทึก เป็นเพลงที่ไม่มีต้นกำเนิดแน่นอน เนื้อร้องใช้คำง่าย ๆ ไม่มี ศัพท์ยากที่ต้องแปล ส่วนทำนอง จำนวนคำ และสัมผัสไม่มีกฎเกณฑ์ตายตัว แต่ให้ความสำคัญกับ เสียงและจังหวะการร้องมากกว่า ชาวบ้านร้องและเล่น โดยใช้การปรบมือหรือมีเครื่องประกอบ จังหวะง่าย ๆ ได้แก่ กรับ ฉิ่ง กลอง

ประเภทของเพลงพื้นบ้าน

แบ่งออกได้หลายประเภท ได้แก่ แบ่งตามกลุ่มวัฒนธรรม โอกาสที่ร้อง จุดประสงค์ในการร้อง จำนวนผู้ร้อง ความสั้นยาวของเพลง เพศของผู้ร้อง และวัยของผู้ร้อง ในที่นี้ขอกล่าวถึงเพลงพื้นบ้านโดยแบ่งตามเขตพื้นที่เป็นภาค ๔ ภาค คือ

๑. เพลงพื้นบ้านภาคกลาง

ส่วนใหญ่เป็นเพลงที่คนหนุ่มสาวใช้ร้องโต้ตอบเกี่ยวพาราสิกัน มักร้องกันเป็นกลุ่มหรือเป็นวง ประกอบด้วยผู้ร้องนำเพลงฝ่ายชาย และฝ่ายหญิง ที่เรียกว่า พ่อเพลง แม่เพลง ส่วนคนอื่น ๆ เป็นลูกคู่ร้องรับ ให้จังหวะด้วยการปรบมือ หรือการใช้เครื่องดนตรีประกอบจังหวะง่าย ๆ เช่น กรับ ฉิ่ง แบ่งได้ ๕ กลุ่ม คือ

- เพลงที่นิยมร้องเล่นในฤดูน้ำหลาก หน้ากฐินและผ้าป่า และในช่วงเทศกาลออกพรรษา เช่น เพลงเรือ เพลงรำพาข้าวสาร เพลงร่อยภาษา

- เพลงที่นิยมเล่นในเทศกาลเก็บเกี่ยว เป็นเพลงที่ร้องเล่นในเวลาलगแขกเกี่ยวข้าวและนวดข้าว เช่น เพลงเกี่ยวข้าว เพลงต้นกำ เพลงสกอลำพวน เพลงสงฟาง เพลงซึกกระดาน

- เพลงที่นิยมเล่นในเทศกาลสงกรานต์ เช่น เพลงพวงมาลัย เพลงพิชฐาน เพลงระบำ เพลงระบำบ้านไร่ เพลงเหย่อย เพลงเข้าผี

- เพลงที่ใช้ร้องเวลามารวมกันทำกิจกรรมอย่างหนึ่ง เช่น เพลงโหลกแป้ง เพลงแห่นาคหรือสังนาค

- เพลงที่ร้องเล่นไม่จำกัดเทศกาล เช่น เพลงลำตัด เพลงฉ่อย เพลงอีแซว เพลงขอทาน เพลงสำหรับเด็ก

๒. เพลงพื้นบ้านภาคเหนือ

ชีวิตของผู้คนในภาคเหนือ หรือชาวล้านนา ผูกพันอยู่กับเสียงเพลงตั้งแต่วัยเด็กวัยหนุ่มสาว จนถึงวัยชรา เพลงพื้นบ้านภาคเหนือ ที่ยังคงรู้จักและมีร้องเล่นกันอยู่บางแห่งจนถึงปัจจุบัน มี ๓ ประเภท คือ

- เพลงสำหรับเด็ก ได้แก่ เพลงกล่อมเด็ก (เพลงอ้อ ซา ซา) และเพลงร้องเล่น เช่น เพลงสิกก้องกอ เพลงสิกกุงจา เพลงร้องเล่นอื่น ๆ

- จ้อย เป็นเพลงพื้นบ้านที่เกิดจากประเพณีการพบปะพูดคุยเกี่ยวพาราสิในตอนกลางคืน เรียกว่า แอ่วสาว ร้องระหว่างที่หนุ่ม ๆ เดินไปเยี่ยมบ้านสาวที่หมายปองอยู่ การร้องจ้อยเป็นการจำบทร้องและทำนองสืบทอดกันมา โดยไม่ต้องฝึกหัด อาจมีดนตรีประกอบหรือไม่มีก็ได้

- ซอ เป็นเพลงพื้นบ้านภาคเหนือที่ชายกับหญิงขับร้องโต้ตอบกัน ผู้ร้องเพลงซอหรือขับซอ เรียกว่า ช่างซอ เริ่มจากการร้องโต้ตอบกันเพียงสองคน ต่อมา พัฒนาเป็นวงหรือคณะ และรับจ้างเล่นในงานบุญ มีดนตรีประกอบ ได้แก่ ปี่ ซึง และสะล้อ

๓. เพลงพื้นบ้านภาคอีสาน

ภาคอีสาน เป็นแหล่งรวมกลุ่มชนที่มีวัฒนธรรมแตกต่างกันถึง ๓ กลุ่ม จึงมีเพลงพื้นบ้านแบ่งเป็น ๓ ประเภท ดังนี้

- เพลงพื้นบ้าน กลุ่มวัฒนธรรมไทย-ลาว ใช้ภาษาถิ่น คือ ภาษาอีสาน เพลงพื้นบ้านของกลุ่มวัฒนธรรมไทย-ลาว มี ๒ ประเภท คือ หมอลำ และลำเซิ้ง

- เพลงพื้นบ้าน กลุ่มวัฒนธรรมเขมร-ส่วย (กูย) ใช้ภาษาเขมร และภาษาส่วย (กูย) มีเพลงพื้นบ้านที่เรียกว่า เจริญ แบ่งได้ ๒ ลักษณะ คือ เจริญในวงกันตรึม มีวงดนตรีประกอบด้วย ปี่อ ปี่ชลั่ย กลองกันตรึม ฉิ่ง ฉาบ กรับ ร้องเนื้อหาให้เข้ากับงานหรือตามที่ผู้ฟังขอส่วนเจริญเป็นตัวหลัก เล่นในวันเทศกาล เช่น เจริญตรุษ เจริญนอกรแก้ว (ร้องโต้ตอบชาย-หญิง)

- เพลงพื้นบ้าน กลุ่มวัฒนธรรมไทยโคราช คือ เพลงโคราช ในปัจจุบันพัฒนาจากเพลงพื้นบ้านมาเป็นคณะเป็นวง มีการฝึกหัดเป็นอาชีพ รับจ้างแสดงในงานบุญ งานมงคล งานแก้บน เนื้อร้องเป็นการโต้ตอบกันระหว่างชาย-หญิง ใช้ปรบมือตอนจะลงเพลง แล้วร้อง “ไซ ยะ”

๔. เพลงพื้นบ้านภาคใต้

เพลงพื้นบ้านภาคใต้มีจำนวนไม่มากนัก แต่มีหลายเพลงที่ยังคงรักษารูปแบบการร้องดั้งเดิมไว้ได้อย่างดี เช่น

- เพลงเรือ เป็นเพลงพื้นบ้านประเภทหนึ่ง ใช้เล่นในเรือ นิยมเล่นในช่วงเดือน ๑๑ ถึงเดือน ๑๒ หลังออกพรรษาแล้ว ในงานประเพณีชักพระหรือแห่พระ มีเรือเพลงฝ่ายชายและฝ่ายหญิงร้องโต้ตอบกันด้วยปฏิภาณไหวพริบ ทั้งในเชิงเกี้ยวพาราสี โต้คารมและกระเช้าเข้าแห่กัน มักยกเหตุการณ์บ้านเมืองหรือสภาพแวดล้อม มาสอดแทรกในเนื้อร้องด้วย

- เพลงบอก เป็นเพลงพื้นบ้านที่นิยมเล่นในเทศกาลสงกรานต์ เพื่อบอกความหรือประกาศวันสงกรานต์ อาจเล่นในงานบุญต่าง ๆ หรืองานประจำปีก็ได้ ชาวบ้านจะรวมกลุ่มกัน ๕ - ๑๐ คน เครื่องดนตรีมีขลุ่ย ทับ ปี่ ฉิ่ง กรับ หรือเท่าที่จะหาได้ เดินร้องเพลงไปตามหมู่บ้าน เมื่อเจ้าของบ้านได้ยินเสียงเพลงก็จะเชื้อเชิญขึ้นบนบ้าน เลี้ยงอาหาร หมากพลูด้วยความยินดี เพราะคณะเพลงบอกจะร้องอวยพรปีใหม่ และสรรเสริญเยินยอเจ้าของบ้าน

- เพลงร้องเรือ หรือเพลงขาน้อง เป็นเพลงที่ใช้ร้องกล่อมเด็กให้นอน ลักษณะคำประพันธ์ ๑ บท มี ๘ วรรค ในแต่ละวรรคมี ๔ - ๑๐ คำ เพลงร้องเรือ หรือเพลงขาน้องส่วนมากมักร้องเกริ่นนำด้วยคำว่า “ฮาเอ้อ” และลงท้ายวรรคแรกด้วยคำว่า “เหอ” ส่วนเนื้อหาสาระนอกจากเป็นการขับกล่อมให้เด็กนอนหลับอย่างมีความสุขแล้ว หลายบทยังสอดแทรกคำสอนในการประพฤติปฏิบัติตน หรือปลูกฝังคุณธรรมแก่เยาวชน และสะท้อนเรื่องราวที่เกิดขึ้นในสังคมอีกด้วย

แหล่งที่มาของข้อมูล : <https://www.saranukromthai.or.th>

มูลนิธิโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน